

***Adrenalina i sens. O życiu z pasją w ujęciu
egzystencjalno-narracyjnym***
***Adrenalin and Meaning: A Passionate Way of Being in
Existential-Narrative Contexts***

ABSTRACT

RESEARCH OBJECTIVE: The purpose of the article is to point out the importance of expanding the contexts used in the analyses of the phenomenon of “passion” with existential and narrative approaches. They enrich the understanding of this concept – setting directions and strategies for optimizing the process of supporting and controlling the degree of adaptability of passion in the life course.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The research problem is incongruity between common sense of passion (close to interests and/or hobby), its scientific definitions and research (concentrated on harmonious/obsessive types of a single, strongly preferred activity) and the visible potential of added contexts. The available knowledge needs to be supplemented with new meanings and practices.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: 1. Defining the available scope of knowledge on sources, types of expression and functions of passion during a life course. 2. Passion phenomenon analysis in existential and narrative approach: from content and activity – to self-feeding circular process. 3. Searching for possibilities of multiaspective (considering the mentioned contexts) supporting of passion.

RESEARCH RESULTS: 1. Broadening the understanding of passion as (1) the attention object; involved activity (2); subjective attribute (3) by a way of being (4). 2. Passion as a consequence of organismic factors involved in meaning-making strategies. 3. Deep functions: intensification of existence and supporting “patterns of experience processing”.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS AND RECOMMENDATIONS: 1. Existentially focused developmental tasks can be achieved using narrative approach (deep story-work), protecting (to some extent) against the trivialization of this phenomenon. 2. Searching for directions/ methodology of passion supporting. 3. Stressing the possibilities of passion support from early development to the end of life.

→ **KEYWORDS:** **PASSION, EXISTENTIAL PSYCHOLOGY, NARRATIVE APPROACH, LIFE-SPAN, FUNCTIONING AND EXISTING**

STRESZCZENIE

CEL NAUKOWY: Celem artykułu jest wskazanie na znaczenie poszerzenia kontekstów stosowanych w analizach fenomenu pasji o podejścia egzystencjalne oraz narracyjne. Wzbogacają one rozumienie tego pojęcia, wyznaczając zarazem kierunki i strategie optymalizacji procesu inicjowania, wspierania oraz kontroli stopnia adaptacyjności pasji w biegu życia jednostki.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Problem badawczy stanowi niewspółmierność między potocznym rozumieniem (bliskim zainteresowaniom/hobby) oraz koncentracją na naukowym badaniu pasji harmonijnej vs obsesyjnej w odniesieniu do wybranej aktywności a dostrzeganym potencjałem dodatkowych kontekstów oglądu. Dostępna wiedza wymaga uzupełnienia o nowe znaczenia i praktyki.

PROCES WYWODU: 1. Określenie dostępnego zakresu wiedzy nt. źródeł, przejawów, typów oraz funkcji pasji w biegu życia ludzkiego. 2. Analiza pojęcia pasji w myśl ustaleń psychologii egzystencjalnej i narracyjnej: od treści i aktywności do samowzmacniającego się cyrkularnego procesu. 3. Poszukiwanie strategii wieloaspektowego wspierania pasji w ww. kontekstach.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: 1. Poszerzenie rozumienia pasji jako: (1) obiektu uwagi; (2) zaangażowanej czynności oraz (3) atrybutu podmiotowego o formę istnienia (4). 2. Ujęcie pasji jako pochodnej komponentu organizmicznego uwikłanego we wzorce znaczenia. 3. Funkcje pasji: egzystencjalna – intensyfikacja istnienia; narracyjna – wspierająca wzorce przetwarzania doświadczenia.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: 1. Egzystencjalne cele rozwojowe mogą być osiągnięte z wykorzystaniem pogłębionych strategii narracyjnych (*deep story-work*) chroniących, do pewnego stopnia, przed trywializacją fenomenu pasji. 2. Poszukiwanie kierunków i metodyki wspierania pasji. 3. Podkreślenie znaczenia wspierania pasji w pełnym cyklu życia ludzkiego.

→ **SŁOWA KLUCZOWE:** PASJA, PSYCHOLOGIA EGZYSTENCJALNA, PODEJŚCIE NARRACYJNE, BIEG ŻYCIA, FUNKCJONOWANIE I ISTNIENIE

„Nie cofa się ten, kto związał się z gwiazdą...
(Leonardo da Vinci)”

[...] wówczas stajemy się jednymi z tych, którzy sprawiają,
że rzeczy stają się piękne.
(Friedrich Nietzsche)”

Wprowadzenie

Francuski filozof Teilhard de Chardin w swojej klasycznej już dziś pracy (1981) dokonał rozróżnienia na trzy podstawowe formy ludzkiego bycia-w-świecie. Ich reprezentanci to tzw. „poszukiwacze wrażeń”, „miłośnicy świętego spokoju” oraz ludzie, których określa on jako „żarliwych”. Odmienność tych ostatnich znajduje wyraz w specyficznym,

nacechowanym emocjonalnie i proaktywnie odbiorze świata i wytrwałych działaniach, a także w potencjalnie pozytywnym wpływie na otoczenie społeczne. Zdaniem de Charдина wydają się oni jednak pozostawać (w porównaniu do miłośników wrażeń bądź spojoju) w zdecydowanej mniejszości. Wiele wskazuje na to, że aktualnie również trudno o powszechność tak rozumianej żarliwości, której badacze życia społecznego przeciwstawiają raczej postawy apatii, dezorientacji i braku poczucia sensu bądź intensywne, ale zarazem niskorefleksyjne działania (Bauman, 2011).

Narastające przemiany w zakresie sfery ludzkich potrzeb oraz cenionych wartości, kategorii oceny własnego życia oraz stosunku do życia i śmierci przyczyniają się do formowania raczej „antyżarliwych” – zachowawczych i luźno powiązanych z wartościami – postaw i stylów działania. Konsekwencje widoczne są na wszystkich etapach biegu życia, znajdując m.in. wyraz w trudności określania celów życiowych czy jawnej niechęci do podejmowania wytrwałego wysiłku przez młodych dorosłych (co sklasyfikowane zostało już jako przejaw „nowego” kryzysu rozwojowego, tzw. kryzysu ćwierci życia). Powszechne we wszystkich grupach wiekowych jest kurczone trzymanie się sfery komfortu psychicznego oraz praktykowanie swoistej „bezcielesności” związanej z zapośredniczonym medialnie, szybkim i (pozornie) niemal nieograniczonym dostępem do konsumowania rzeczywistości (Tokarska-Bakir, 2006). Jeśli potraktować teilhardowską żarliwość jako odpowiednik tytułowej „pasji”, warto przyrzeć się klasycznym i współczesnym badaniom naukowym w tym obszarze – w poszukiwaniu odpowiedzi na wciąż aktualne pytanie o źródła, przejawy, funkcje, ale też możliwości wzbudzenia i ochrony tego rodzaju formy ludzkiego funkcjonowania i istnienia.

Pasja w klasycznych i współczesnych badaniach naukowych

Dostępna w literaturze przedmiotu wiedza na temat pasji wydaje się rozbudowana, wywołując jednocześnie podczas metaanaliz wrażenie nieco zawężonej do powtarzających się ujęć i ustaleń. Od dwudziestu lat niejako obowiązuje dualistyczny model pasji R.J. Valleranda (2003), podkreślający znaczenie tzw. samoukierunkowania się człowieka w zakresie dystrybucji życiowej energii – wskazujący na niebezpieczeństwa instrumentalnej (vs autonomicznej) identyfikacji jednostki z własnymi działaniami. Na dwoistość ujmowania konsekwencji pasji – jej harmonijny vs obsesyjny charakter – wskazywano od zawsze. Na przykład Platon i Spinoza, wysoko waloryzując (traktowaną jako rodzaj namiętności, odmianę „głosu duszy”) pasję, łączyli ją zarazem z „biorącymi górę” nad zniewolonym pasjonatem emocjami (łac. *passio* to m.in. „męka”). Z kolei Kartezjusz i Hegel akcentowali głównie pozytywny biegun fenomenu, wskazując na jego funkcje motywujące oraz podtrzymujące długotrwałe, efektywne działania jednostki. Współcześnie dominują podejścia skoncentrowane na emocjonalnym (Tokarz, 2005) i motywacyjnym (Zimbardo i in., 2011) ujęciu pasji. Zgłębiana jest ona głównie w kontekście uwarunkowań satysfakcji z pracy zawodowej oraz aktywności podejmowanych w czasie wolnym, m.in. sportowych lub twórczych działań artystycznych. Zdecydowanie dominują badania

nad pasją harmonijną vs obsesyjną prowadzone w kontekście pracy i/lub dobrostanu jednostki (por. zestawienie Curran i in., 2015 oraz Kunat, 2015). W najnowszych badaniach rekonstruowane są też, oparte na emocjach bądź wartościach, style poszukiwania i waloryzowania pasji (Jachimowicz i in., 2021) oraz interakcje między pasją a cechami osobowości (Breu i Yasseri, 2023), zazwyczaj jednak w odniesieniu do zagadnienia stopnia adaptacyjności tzw. pasji pracy (Vallerand i Houliort, 2019). Porównania międzykulturowe (Li i in., 2020) wskazują z kolei na większe uznanie dla pasji w ramach struktur indywidualistycznych w porównaniu z kolektywistycznymi.

W Polsce badania pasji przeprowadziła m.in. K. Mudło-Głogolska (2019b), wykazując, że nauczyciele z pasją harmonijną osiągają niższe wyniki w każdym wymiarze zmęczenia pracą, a satysfakcja z zaspokojenia potrzeb mediuje związek pomiędzy harmonijną pasją pracy a zmęczeniem przewlekłym. Kolejne, poprzeczne badania Mudło-Głogolskiej (2019a) wpisują się już w rozwojowy kontekst ujmowania pasji jako facylitującej bądź utrudniającej realizację zadań danego okresu. Rozwój pasji i jej znaczenie w kolejnych fazach życia powiązany został tu z możliwością realizacji podstawowych potrzeb psychologicznych: autonomii, relacji i kompetencji oraz ukazany w zróżnicowanych konstelacjach demograficznych. Rozwojowy aspekt pasji w powiązaniu ze sposobem myślenia (*mindset*) i intensywnością jednostkowego „uporu” (*grit*) zgłębiają też H. Sigmundsson (2021) oraz J.A. Datu (2021).

Pojęcie pasji w dyskursie naukowym używane jest w kilku podstawowych kontekstach. Najbliższe rozumieniu potocznemu pozostają dwa spośród nich, kiedy to pasja ujmowana jest jako (1) przedmiot indywidualnej uwagi bądź (2) ukierunkowane na niego zaangażowane działanie. Pierwsze z ww. (przy świadomości większej intensywności pasji) łączone jest (a w myśli potocznej czasem używane zamiennie) z kwestiami zainteresowań oraz tzw. hobby. Pozostający na zewnątrz podmiotu obiekt uwagi i/lub działania może tu pozostawać w zasięgu jednostki („mieć/znaleźć pasję”) bądź stanowić cel jego poszukiwań („nie mieć”/„szukać pasji”). Drugi kontekst przenosi już punkt ciężkości z samego obiektu na podmiot („działać z pasją”). Oba ujęcia łączy częściowe „wyprowadzenie” pasji na zewnątrz podmiotu oraz świadomość potencjalnych niebezpieczeństw dla stałości ww. związków w czasie. Przedmiot pasji może bowiem „zniknąć z pola widzenia” podmiotu, a ten z kolei przestać go np. wysoko waloryzować. Różnią je kwestia sprawstwa oraz „nadawania tonu” wzajemnej relacji.

W aktualnych psychologicznych ujęciach pasji preferowane jest jej definiowanie jako zaangażowanego działania, a szczegółowe, odwołujące się zawsze do klasycznej definicji Valleranda (2003), charakterystyki wskazują na kilka elementów kluczowych. Wymieniane są przede wszystkim: silna skłonność do wykonywania zajęcia, które człowiek lubi i uważa za ważne, a w jego realizację inwestuje czas i energię, co pozwala mu na ekspresję „siebie prawdziwego”. Na uwagę zasługuje ostatni ze wskaźników, wiążący dojrzałą pasję z procesami tożsamościowymi, kiedy to mówimy o pasji jako przynależnym jednostce (3) atrybucie podmiotowym („być pasjonatem”).

Warto jednak zwrócić uwagę na specyficzną lukę w dotychczasowych konceptualizacjach i projektach badawczych w zakresie definiowania pasji jako stylu funkcjonowania

podmiotu, co mogłoby stanowić jej kolejne, równoprawne (4) rozumienie. Pasja pełniłaby w takim ujęciu funkcję zgeneralizowanego „przepisu na budowanie doświadczenia” (Bruner, 1992) nadającego specyficzną strukturę i klimat całości indywidualnych biografii („żyć z pasją”). Takie ujęcie, wzbogacające odpowiedź podmiotu na tożsamościowe pytanie: „kim jestem?” o efekty kolejnego – tym razem już egzystencjalnego – pytania: „jak istnieję?” zidentyfikowano na potrzeby konstrukcji niniejszego tekstu w obrębie dostępnej polsko- i anglojęzycznej literatury przedmiotu zaledwie w kilku niezależnych opracowaniach. Co więcej, żadne z nich nie nawiązuje do ustaleń zawartych w takich tradycyjnych i współczesnych systemach myślenia o człowieku, jak podejścia egzystencjalne oraz narracyjne w naukach humanistycznych i społecznych. Zdecydowana większość dotychczasowych projektów badawczych ogniskuje się bowiem wciąż (jw.) wokół aspektów emocjonalno-motywacyjnych (czas wolny, pasje artystyczne i sportowe, psychologia pracy) oraz związków między pasją a krótkotrwałym i całozyciowym dobrostanem psychicznym.

Tym, czego wydaje się jednak brakować, pozostaje nadal wskazanie nie tyle na (dość oczywiste) współwystępowanie pasji z dobrostanem jednostki, co charakterystyka głębszych egzystencjalnych uwarunkowań i konsekwencji wchodzenia na rozwojową ścieżkę „życia z pasją”. Zadaniem szczegółowym staje się zatem analizowanie odpowiedzialnych za taki zgeneralizowany sposób istnienia mechanizmów wraz z możliwościami intencjonalnego wspierania go w biegu życia.

Dogodnym punktem wyjścia dla poszerzenia dotychczasowych badawczych ujęć pasji wydaje się kwestia jej multiwersyjności, wyprowadzająca poza koncentrację na wyizolowanej inklinacji ku wybranej aktywności (bądź kilku z nich). Luka ta na poziomie podstawowym wypełniona została dotąd w ramach dwu projektów autorstwa B.J. Schellenberga i D. Bailisa (2014; 2021), które nie były jednak kontynuowane. Badacze ci wykazali, że osoby z co najmniej jedną pasją harmonijną raportują wyższy poziom dobrostanu w porównaniu z tymi bez harmonijnej pasji, a zaangażowani w dwie odrębne pasje harmonijne – wyższy poziom dobrostanu w porównaniu z badanymi z jedną pasją. Zwrócono tu zatem uwagę na fakt, że posiadanie kilku pasji (średnio od 2 do 4) nie musi prowadzić do wewnętrznego konfliktu ani do rozproszenia potencjału jednostki, stwarzając nowe możliwości dla jej dobrostanu.

Zagadnienie ww. „pasji zmnożonej” podjęte zostało w innym (również niekontynuowanym oraz nieodnoszącym się do badania Schellenberga i Bailisa) opracowaniu pod znamienym tytułem *A Passionate Way of Being: A Qualitative Study Revealing the Passion Spiral* przez S. Halonen i T. Lomasa (2014). Autorzy ci „symultanicznie” podjęli temat pasji jako wykraczającej poza jedną/kilka konkretnych aktywności, opracowując tzw. spiralny model pasji akcentującej nie tyle specyficzną aktywność jednostki, co raczej zgeneralizowany i wieloaspektowo umotywowany sposób i jakość jej „bycia”. Analiza treści zgromadzonych wywiadów nt. doświadczenia pasji pozwoliła im wyodrębnić cztery główne linie tematyczne: pasja jako sposób bycia, mechanizmy motywacyjne, czynniki rozwojowe oraz zewnętrzna ekspresja pasji. Pierwsze z nich okazało się możliwe jedynie w sytuacji „podążania za celem” oraz „bycia autentycznym”, drugie uwarunkowane jest poczuciem ciągłego uczenia się i wzrastania oraz chęcią wywierania pozytywnego

wplywu. Dwa kolejne zapewniają jednostce: poczucie wartości oraz „przynależności do czegoś więcej”, a także motyw do, pełnego wiary we własne możliwości, poszukiwania różnorodności wyzwań.

Istotny wynik stanowi końcowe rozróżnienie na głębokie funkcje pasji: wzmacniająca życie jednostki bądź osłabiająca jej adaptacyjny związek z własnym życiem. Odmienność tego rozróżnienia od dotychczasowego modelu dualistycznego wyraża się w bardziej precyzyjnym określeniu szczegółowych mechanizmów odpowiedzialnych za uruchomienie każdej z funkcji. Po stronie dezadaptacyjnej są to nie tylko (identyfikowane już wcześniej) utrata kontroli i obsesyjne zajmowanie się celami, ale też np. pragnienie ucieczki od wszechogarniającego „bycia pochłonięciem” przez odczucia związane z pasją oraz od jej specyficznych „żądań”. Zdecydowanie wartością dodaną okazało się też skodyfikowanie mechanizmów odpowiedzialnych za pozytywnie waloryzowane funkcje pasji. Zdaniem autorów scala ona hedonistyczny i eudajmonistyczny wymiar dobrostanu pod postacią poczucia radosnego całościowego prosperowania oraz przyrostu witalności (por. „przepływ” w koncepcji M. Csikszentmihalyi, 1996). *Novum* w opisie tej grupy efektów polega na charakterystyce przyrostu poczucia wolności na poziomie pozyskiwania (względnej) niezależności od podążania za wymogami konwencji i oczekiwań społecznych oraz uzyskiwania głęboko wewnętrznego punktu odniesienia w odbiorze rzeczywistości. Być może warto w tym miejscu wspomnieć, że subiektywne poczucie „życia od środka” stanowi jeden z kilku kluczowych wyznaczników uruchamiania tzw. inteligencji duchowej (SQ; Zohar i Marshall, 2001), skąd już blisko do wstępnej tezy na temat facylitacji na drodze pasji możliwości przekraczania wcześniejszych, charakterystycznych dla danej osoby poziomów rozwojowych. Unikatowość ujęcia pasji przez Halonen i Lomasa wyraża się jednak przede wszystkim we wskazaniu na jej procesualny, samowzmacniający się, cyrkularny charakter oraz na kluczowe znaczenie indywidualnego odnalezienia się w obrębie tej rozwojowej „spirali”.

Witalność psychofizyczna i zaangażowanie emocjonalne w podejściu egzystencjalnym

Za jeden z nośnych modeli, pełniących zarazem funkcje efektywnego narzędzia poznawania człowieka w myśl podejścia egzystencjalnego w naukach humanistycznych i społecznych, uznawana jest trójpoziomowa charakterystyka autorstwa B. Jacobsena (2007). Jej związek z zagadnieniem pasji, choć niewskazany przez duńskiego badacza bezpośrednio, przejawia się na kilka sposobów. Model Jacobsena łączy trzy poziomy psychologicznego funkcjonowania i istnienia człowieka, obejmujące pośrednie charakterystyki fenomenowi pasji sygnalizowane powyżej jako niewystarczająco dotąd w jej modelach i badaniach akcentowane.

Istotę ujęcia Jacobsena stanowi założenie o podstawowym charakterze samego „poczucia bycia żywym” (poziom pierwszy: *life feeling*), swojego przepływu organicznej energii opisywanego przez innych egzystencjalistów jako tzw. *I-am-experience*

(May i in., 1958). Tego rodzaju kontakt z sobą samym („jestem”) zabezpiecza psychofizyczne ugruntowanie jednostki oraz jej podstawowe poczucie bezpieczeństwa (*ontological security*, Laing, 2004), którego przeciwieństwo definiowane jest w psychiatrii i psychologii klinicznej jako tzw. brak podstawy egzystencjalnej (*a lack of existential foundation*). W odniesieniu do fenomenu pasji, w kontekście wiedzy na temat epistemologicznego zapośredniczenia oraz ontologicznego rozszczepienia doświadczenia współczesnego człowieka, otrzymujemy pierwszą ważną wskazówkę aplikacyjną, jaką jest dbałość o doświadczeniowy aspekt pasji. Niski subiektywny „współczynnik życia w życiu” oraz utrudnienia w dostępie do bezpośredniego, niezapośredniczonego doświadczenia przekładają się na (przeciwny pasji) brak energii i motywacji do działania (tytułowa „adrenalina”). Drugi (*life energy*), powiązany przez Jacobsena z witalnością, poziom „chęć/mogę”) stanowi dopełnienie komponentu biologicznego uwikłanego już w indywidualne wzorce nadawania znaczenia oraz intencje i motywacje jednostki (tytułowy „sens”). Intencjonalna praca może przebiegać tu w odwołaniu do poznawczych strategii przetwarzania doświadczenia, filozofii życia pozwalającej na „czytanie świata” w sprzyjający pasji sposób. Z wielu możliwych nurtów badań i oddziaływań w tym obszarze pozytywnie wyróżnia się podejście narracyjne, którego użyteczność w procesie egzystencjalnie zorientowanego wspierania pasji zostanie zasygnalizowana poniżej. Na poziomie trzecim komponent naturalistyczny, tzw. *life courage* („nie boję się”), wzbogacony zostaje o aspekt moralny (uzasadnienie własnych dążeń w odwołaniu do wartości) owocujący silną determinacją pokonywania lęku/strachu, stojących na drodze realizacji umocowanych tożsamościowo zamierzeń jednostki. Zyskuje ona tym samym, wspierające cyrkularnie dalszy rozwój pasji (por. Halonen i Lomas, 2014), poczucie mocy i wolności w realizacji tego, co uznaje za wartościowe i warte osobistego zaangażowania.

Narracyjne kierunki i strategie wspierania rozwoju pasji

Jeśli potraktować, wzbogaconą o komponent moralny, witalność psycho-fizyczną w ujęciu egzystencjalnym jako przesłankę dobrze ugruntowanego pobudzania i wspierania pasji, to spośród wielu możliwych ujęć warto wziąć pod uwagę empirycznie potwierdzony potencjał tzw. narracyjnego trybu przetwarzania doświadczenia (Bruner, 1992). Klasyczna psychologia narracyjna ma tu do zaproponowania wieloaspektowe formy pracy z opowiadanymi historiami życia (*deep story-work*). Są one sukcesywnie uzupełniane o strategie uwzględniające alinearny i hipertekstowy (bliższy człowiekowi współczesnemu) charakter przyswajania doświadczenia. Metaforą spajającą najnowsze ujęcia narracyjne staje się rozróżnienie J. Carse (1986) na tzw. „skończone/nieskończone gry”. Druga z opcji zachęca do konceptualizacji modelu ludzkiego życia w otwartym, spiralnym, samowzmacniającym się wzorcu, o którego formule interpretacyjnej decyduje sam autor/„bohater” opowieści. Narracyjne badania kliniczne wskazują na kluczową rolę tzw. wyrazistości bohatera, wzmacnianej w kontekście całości opowieści o życiu (Stemplewska-Żakowicz i Zalewski, 2010).

Egzystencjalne cele rozwojowe osiągnane są tu z wykorzystaniem podejścia narracyjnego, inspirując do podejmowania specyficznego typu autorefleksji o charakterze antycypacyjnego odniesienia do tematów egzystencjalnych. Do podstawowych kierunków oddziaływań w tym zakresie (Tokarska, 2015) zalicza się podtrzymywanie względnego poczucia sprawstwa i współtworzenia własnej biografii oraz wykształcanie bogatej poznawczej reprezentacji intencji bohatera wraz z uprzedzającą sferą potencjalnych przeszkód na drodze ich realizacji. Aktywność skoncentrowana zostaje na wzbudzaniu preferencji do konstrukcji narracji proaktywnych oraz postrzegania trudności jako naturalnej części życiowych historii. Praca na poziomie *life-story* zapewnia zachowanie kontekstu całości (wyodrębnianie wątków, hierarchizacja wartości i celów, wzbudzanie motywacji narracyjnej). Akcentując znaczenie kategorii „ja w roli bohatera”, facylituje też możliwość „wpisywania” indywidualnych historii życiowych w szersze konteksty, co zwrótnie wzmacnia poczucie sensu własnych działań. Wielość wątków oraz otwarty i dynamiczny charakter ich przetwarzania chronią przed nadreprezentacją któregoś z nich, a podtrzymywanie poczucie sprawstwa intensyfikuje autonomiczną identyfikację z działaniem.

Wnioski, innowacje, rekomendacje

Zasygnalizowane w niniejszym tekście utrudnienia we wzbudzaniu specyficznego sposobu odnoszenia się do rzeczywistości, określanego przez T. de Chardin jako „żarliwość”, uwarściwia na kolejne teoretyczne i badawcze potrzeby oraz możliwości i ograniczenia w poznawaniu fenomenu pasji. Analiza tego pojęcia w myśl ustaleń psychologii egzystencjalnej i narracyjnej wskazuje na potencjał przejścia od ujmowania go w kategoriach treści i aktywności do samowzmacniającego się cyrkularnego procesu, pozwalającego na głębsze ugruntowanie intencji jednostki oraz intensyfikację jej życiowej witalności. Konceptualizacja pasji jako pochodnej komponentu organizmicznego uwikłanego we wzorce znaczenia, w tym odniesienia do świata wartości, wskazuje na dodatkowe możliwości jej pobudzania i ochrony w cyklu życia jednostki. Obok wykorzystywanych dotąd strategii pracy z pasją (pobudzania zainteresowań, motywacji i wytrwałości, wspierania postawy zaangażowania) otrzymujemy tu dodatkowe podpowiedzi. Należy do nich m.in. propozycja łączenia realizacji celów doraźnych (związanych z efektywnością działań i dobrostanem jednostki, a więc z jej „funkcjonowaniem”) z egzystencjalnymi możliwościami na poziomie jej „istnienia” (Straś-Romanowska, 2005). Intencjonalne wspieranie realizacji celów rozwojowych przynależnych do obu ww. poziomów może przebiegać z wykorzystaniem metodologii proponowanej w podejściu narracyjnym, oferującym kompleksowe i pogłębione oddziaływania na poziomie strategii nadawania znaczenia doświadczeniu indywidualnemu odbiorców. Aktualna „moda” na posiadanie pasji, stanowiącej wyraz przedsiębiorczości jednostki oraz oś jej tzw. projektu życiowego, skutkuje niejednokrotnie faktem, że mamy do czynienia z – podsycanymi agresywnym marketingiem pasji – tzw. pseudopasjami (których „nie wypada nie mieć”), co ewidentnie prowadzi do spłylenia, a nawet trywializacji tego fenomenu. Warto też pamiętać o potencjale przemian

pasji w cyklu życia, przebiegających od koncentracji na określonych czynnościach po ponadtreściowe zaangażowanie w „życie jako takie”. Wtedy to „sensu nabiera życie dla samego życia” (Seligman, 2011, s. 274), a przepełnione pasją osoby „stają się jednymi z tych, którzy sprawiają, że rzeczy stają się piękne” (Nietzsche, 2008, s. 101). Trudno przecenić znaczenie pasji dla potencjału indywidualnego oraz transgeneracyjnego. W odwołaniu do wypowiedzi E.H. Eriksona (1963, s. 242, za: Bugajska, 2015, s. 33): „jeśli przedstawiciele starszego pokolenia nie będą bać się śmierci, to ludzie młodzi nie będą bać się życia”, można postawić tezę, że możliwość obserwacji przez przedstawicieli młodego pokolenia „wędrowania drogą pasji” osób starszych będzie wzmacniać ich osobiste zaangażowanie i chęć życia.

BIBLIOGRAFIA

- Bauman, Z. (2011). Ponowoczesne wzory osobowe. *Studia Socjologiczne*, 1(200), 435–458.
- Breu, A. i Yasseri, T. (2023). What drives passion? An empirical examination on the impact of personality trait interactions and job environments on work passion. *Current Psychology*, 42, 14350–14367. <https://doi.org/10.1007/s12144-022-02717-8>
- Bruner, J. (1992). Życie jako narracja. *Kwartalnik Pedagogiczny*, 2, 27–41.
- Bugajska, B. (2015). Dziewiąta faza w cyklu życia – propozycja rozszerzenia teorii psychospołecznego rozwoju E.H. Eriksona. *Exlibris – Biblioteka Gerontologii Społecznej*, 1(9), 19–36.
- Carse, J.P. (1986). *Finite and infinite games*. Ballantine Books.
- Chardin, P.T. de. (1981). *O szczęściu, cierpieniu, miłości* (W. Sukiennicka i M. Tazbir, tłum.). Pax.
- Csikszentmihalyi, M. (1996). *Przepływ. Psychologia optymalnego doświadczenia* (M. Wajda-Kacmator, tłum.). Wydawnictwo Studio Emka.
- Curran, T., Hill, A.P., Appleton, P.R., Vallerand, R.J. i Standage, M. (2015). The psychology of passion: A meta-analytical review of a decade of research on intrapersonal outcomes. *Motivation and Emotion*, 39(5), 631–655. <https://doi.org/10.1007/s11031-015-9503-0>
- Datu, J.A. (2021). Beyond passion and perseverance: Review and future research initiatives on the science of grit. *Frontiers of Psychology*, 11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.545526>
- Erikson, E.H. (1963). *Childhood and society*. W.W. Norton.
- Halonen, S.M. i Lomas, T. (2014). A passionate way of being: a qualitative study revealing the passion spiral. *International Journal of Psychological Research*, 7(2), 17–27. <https://doi.org/10.21500/20112084.655>
- Jacobsen, B. (2007). *Invitation to existential psychology: A psychology for the unique human being*. John Wiley & Sons.
- Jachimowicz, J., Guenoun, B., To, Ch., Menges, J.I. i Akinola, M. (2021). *Pursuing passion through feelings or values: How lay beliefs guide the pursuit of passion*. PsyArXiv Preprints. <https://psyarxiv.com/qj6y9/>
- Kunat, B. (2015). Pasja jako kategoria badawcza w świetle dualistycznego modelu R.J. Valleranda. *Psychologia Wychowawcza*, 8, 31–41. <https://doi.org/10.5604/00332860.1178611>
- Laing, D. (2004). *Podzielone „ja”* (M. Karpiński, tłum.). Rebis.
- Li, X., Han, M., Geoffrey L. Cohen, G.L. i Markus, H.R. (2020). Passion matters but not equally everywhere: Predicting achievement from interest, enjoyment, and efficacy in 59 societies. *Psychological and Cognitive Sciences*, 118(11) e2016964118. <https://doi.org/10.1073/pnas.2016964118>
- May, R., Angel, E. i Ellenberger, H.F. (red.). (1958). *Existence: A new dimension in psychiatry and psychology*. Simon & Schuster.

- Mudło-Głagolska, K. (2019a). Charakterystyka pasji a okres rozwoju człowieka – badania poprzeczne. *Psychologia Rozwojowa*, 24(4), 71–82. <https://doi.org/10.4467/20843879PR.19.023.11729>
- Mudło-Głagolska, K. (2019b). Czy pasja mężczy? Podstawowe potrzeby psychologiczne jako mediator związku pasji pracy i zmęczenia przewlekłego nauczycieli. *Edukacja*, 4(151), 22–37. <https://doi.org/10.24131/3724.190402>
- Nietzsche, F. (2008). *Wiedza radosna* (M. Łukasiewicz, tłum.). Wydawnictwo Słowo/Obraz Terytoria.
- Schellenberg, B.J. i Bailis, D.S. (2014). Can passion be polyamorous? The impact of heaving multiple passions on subjective well-being and momentary emotions. *Journal of Happiness Studies*, 16, 1365–1381. <https://doi.org/10.1007/s10902-014-9564-x>
- Schellenberg, B.J. i Bailis, D. (2021). More questions about multiple passions: Who has them, how many do people have, and the relationship between polyamorous passion and well-being. *Journal of Happiness Studies*, 22(8), 3299–3320. <https://doi.org/10.1007/s10902-021-00369-2>
- Seligman, M.E. (2011). *Pełnia życia. Nowe spojrzenie na kwestię szczęścia i dobrego życia* (W. Szymczak, tłum.). Media Rodzina.
- Sigmundsson, H. (2021). Passion, grit and mindset in the ages 14 to 77: Exploring relationship and gender differences. *New Ideas in Psychology*, 60, 100815 <https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2020.100815>
- Stemplewska-Żakowicz, K. i Zalewski, B. (2010). Czym jest dobra narracja? Struktura narracji z perspektywy badacza i klinicystów. W: M. Straś-Romanowska, B. Bartosz i M. Żurko (red.), *Badania narracyjne w psychologii* (s. 17–51). Eneteia Wydawnictwo Psychologii i Kultury, Instytut Psychologii Wydziału Nauk Historycznych i Pedagogicznych Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Straś-Romanowska, M. (2005). Jakość życia w świetle założeń psychologii zorientowanej na osobę. *Kolokwia Psychologiczne*, 13, 261–274.
- Tokarska, U. (2015). Narracyjna promocja zdrowia. Założenia teoretyczne, metody pracy, obszary zastosowań. *Studia Edukacyjne*, 35, 327–348. <https://hdl.handle.net/10593/13811>
- Tokarska-Bakir, J. (2006). „Zanik doświadczenia”. Analiza antropologiczna. *Teksty Drugie*, 3(99), 34–45.
- Tokarz, A. (2005). Motywacja jako warunek aktywności twórczej. W: A. Tokarz (red.), *W poszukiwaniu zastosowań psychologii twórczości* (s. 51–72). Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Vallerand, R.J. (2003). *Psychology of passion: A dualistic model*. Oxford University Press.
- Vallerand, R.J. i Houffort, N. (red.). (2019). *Passion for work: Theory, research and applications*. Oxford University Press.
- Zimbardo, Ph.D., Johnson, R.L. i McCann, V. (2011). *Psychologia – kluczowe koncepcje. Motywacja i uczenie się* (M. Guzowska-Dąbrowska, J. Radzicki i E. Czerniawska, tłum.). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Zohar, D. i Marshall, I. (2001). *Inteligencja duchowa. Najwyższa z inteligencji* (P. Turski, tłum.). Dom Wydawniczy „Rebis”.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY-ND 4.0) License <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>